

Janusz Królikowski

Pastwiska podgórskie Tatr i Beskidów Zachodnich w świetle b. austriackich ksiąg gruntowych

Les pâturages, situés au pied des Tatras et du
Beskid Zachodni, d'après les données des
actes hypothécaires de l'ancien État Autrichien

(Odbitka „Łąka i Torfowisko” Nr. 8/9)

Warszawa 1936

**Prace Zakładu Hodowli i żywienia Zwierząt Domowych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie**

1. Dubiski Józef: Skład i wartość mleka zgęszczonego (Roczniki Nauk Rolniczych, T. XI).
2. Rostafiński Jan: Mocznik w roli zastępczej białka u dorosłego przeżuwacza (Roczniki Nauk Rolniczych, T. XII, 1924).
3. Rostafiński Jan: O krmeni dobytku w Polsce (Zemedeľsky Archiv, 7—8) Praha, 1925.
4. Rostafiński Jan: Stav čnovu hoveziho dobytku w Polsce (Zemedeľsky Archiv, 7—8) Praha, 1925.
5. Rostafiński Jan: Etudes zootechniques en Turquie (wydanie po turecku przez Ministerstwo Rolnictwa w Angorze 1925).
6. Szczekin-Krotow Włodzimierz: Przyczynek do badań nad współzależnością ilości mleka, a procentem tłuszczu (Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych, T. XV), 1926.
7. Rostafiński Jan: Bonitacja wełny i jej celowość w zastosowaniu praktycznym (Rozprawy biologiczne z zakresu medyc. weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli 1—2), Lwów, 1926.
8. Watson T.: Bydło krajowe jednomaściwe w majątku Sterdyń w r. 1922 a dzisiaj (Studia Zootechniczne nad bydłem rogatym w Polsce Z. IV—V), Poznań, 1926.
9. Rostafiński Jan: Mocznik w roli zastępczej białka u dorosłego przeżuwacza. Część II. (Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych T. XVI, 1926).
10. Fudakowski Jan: Charakterystyka rasy bydła czerwonego duńskiego i jego hodowli (Rozprawy biologiczne z zakresu med. weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli, T. IV, zeszyt 1—4), 1926.
11. Królikowski Janusz: Metodyka kolorymetryczna do określania barwy w maśle (Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych T. XVI), 1927.
12. Szczekin-Krotow Włodzimierz: Dobór sztuk w związku z dziedziczeniem procentu tłuszczu mleka. (Studia zootechniczne nad bydłem rogatym w Polsce. T. VI), Poznań, 1927.
13. Brzoskówna Hanna i Rzączyńska Stanisława: Materiały do rozmieszczenia bydła rogatego w b. Królestwie kongresowym od 1850—1925 r. (Studia zootechniczne nad bydłem rogatym w Polsce, T. VI), Poznań, 1927.
14. Rostafiński Jan: Live stock improvement in Poland (Tillotsons Directory of pedigree Stock Breeders, Year-book of the Breeding Industry), London, 1928.
15. Dubiski Józef: Przyczynek do znajomości roli mocznika w żywieniu (Roczn. Nauk Rolniczych i Leśn., T. XVIII), Poznań, 1928.
16. Królikowski Janusz: Przyrząd do oznaczania ciężaru właściwego mleka. (Tygodnik mleczarski), Poznań, 1928.
17. Rostafiński Jan: Doświadczałnictwo zootechniczne działu żywienia zwierząt domowych (Przegląd Hodowlany), 1928.

Prace Zakładu Hodowli i Żywienia Zwierząt Domowych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

55

Janusz Królikowski

Pastwiska podgórskie Tatr i Beskidów Zachodnich w świetle b. austriackich ksiąg gruntowych

Les pâturages, situés au pied des Tatras et du
Beskid Zachodni, d'après les données des
actes hypothécaires de l'ancien État Autrichien

(Odbitka „Łąka i Torfowisko” Nr. 8/9)

Warszawa 1936

E 562

2881/68

275787
II

Ref. Dym.

19.2.68

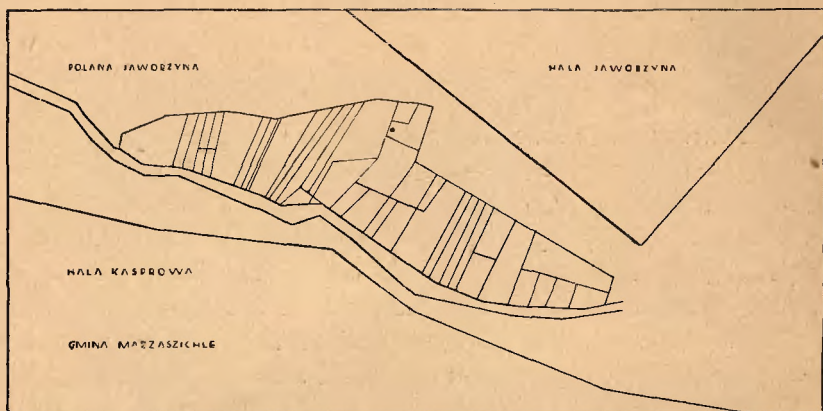
[51]

Sprawa łąk i pastwisk podgórskich i górskich zwanych inaczej halami i polanami, stają się coraz aktualniejszą, zaczynamy na nie patrzeć nie tylko ze stanowiska turystyczno-przyrodniczego, ale i gospodarczego. W terenach tych widzi się przyszłe gospodarstwa hodowlano-pastwiskowe, dające byt zubożałej ludności góralskiej z trudnością utrzymującej się dzisiaj w obecnych warunkach gospodarczych. Wyzyskanie pastwisk i łąk typu podgórskiego jest bardzo słabe, składa się na to wiele czynników zarówno natury gospodarczej, jak i naturalnej. Jedną z ważniejszych przyczyn niepozwalających na postawienie na poziomie kultury rolnej szwajcarskiej, czy też bawarskiej tych obszarów pastwiskowych, jest zawiła sprawa własności. Każdy góral jest indywidualistą i ma nieprzepartą chęć posiadania ziemi, to pragnienie posiadania nawet niewielkiego skrawka jest powodem ciągłego dzielenia swego gospodarstwa wśród następców na coraz to mniejsze części gruntu. Wzięta do ręki mapa gruntowa (katastralna) zwana inaczej operatem, przedstawia cały szereg działek, każda rola i pastwisko są podzielone w różne kierunki, niekiedy szerokości zaledwie paru metrów, a ciągnące się prawie na kilometr. Są to t. zw. po góralsku „sznurki”. One podlegają dalszemu podziałowi tak, że często góral jest w posiadaniu kilku arów na danej polanie lub ziemi ornej.

Łąki podgórskie, polany i hale, nie są podzielone granicami stałymi, wszyscy mający do tego prawo, to jest zaintabulowani w danym urzędzie katastralnym, użytkują je t. j. albo zbierają siano, lub ją wypasają. Granice działów można tylko odnaleźć na mapach katastralnych, w rzeczywistości nie ma żadnych granic faktycznych, czasami tylko górale orientują

się w zasięgu swojej własności wg. rosnących drzew, lub małych kopczyków z kamieni. Granice takie tyczą się blisko osiedli leżących polan i łąk podgórskich — hale i pastwiska dalej położone od miejsc zamieszkania są użytkowane przeważnie wspólnie przez górali tworząc spółkę pasterniczą.

Rys. 1.

del. J. Królikowski.

Mapa katastralna polany Jaworzynki, gm. Murzasichle XXXIX Sek. 24 dg, skala org. 1:2880.

Typowy przykład podziału na tzw. sznurki drobnej parceli jakim jest pol. Jaworzyny.

Hale z natury rzeczy są obiektami gospodarczymi większymi, mają wartość gorszą od polan, czy carynek (cyrhła), tu podziały są jeszcze większe, góral rozporządza już większą przestrzenią, mamy jednak hale mające zaledwie kilka hektarów, którą użytkuje cały szereg właścicieli. Ten stan anormalny własności, ciągle podziały powodują to, że zarówno polany, jak i hale są coraz to w gorszych warunkach gospodarczych.

Dla celów fiskalno-gospodarczych tj. dla wymiaru podatku gruntowego, Austria założyła w roku 1824 — 1854 kataster podatku gruntowego. Na podstawie klasyfikacji poszczególnych gruntów nadano kategorie jakości, ustalając uzyskiwany z nich czysty dochód, służący za podstawę wymiaru podatku gruntowego. Kataster jest nie tylko potrzebny do wyznaczenia podatków gruntowych, ale również służy dla prac techniczno-

pomiarowych, normujący przy pomocy map katastralnych i arkuszy (operatów) posiadłości gruntowej, stan posiadania poszczególnych jednostek co do położenia, wielkości, powierzchni i biegu granic. Dane te dzięki systematycznej pracy urzędów katastralnych, notujących każdą zmianę zachodzącą w własności, obrazują stan faktyczny danej posiadłości w bieżącej chwili.

Na Skalnym Podhalu mamy dziewięć urzędów katastralnych, zajmujących się rejestrowaniem zmian zaszytych w własnościach danego gruntu. Urzędy te mieszczą się: w Nowym Targu, w Czarnym Dunajcu, w Jordanowie, w Makowie, w Żywcu, w Mszanie Dolnej, w Limanowej, w Nowym Sączu i Grybowie. Mapy katastralne powiatów górskich są sporządzone w skali 1 : 5760 i 1 : 2880; na mapach tych spostrzegamy na poszczególnych parcelach liczby, np. 2182/129600, lub 68/10880. Ułamek ten oznacza jaką część właściciel posiada na danym arkuszu katastralnym posiadłości gruntowej.

Hale, połoniny, polany, carynki (cyrhle) są wpisane do kategorii łąk i pastwisk. Poza określeniem granic parceli mamy również i wymiar podatkowy umieszczony w nagłówku „czysty dochód”. Urząd podatkowy oblicza wymiar na podstawie czystego dochodu z jednej morgi austriackiej (0.5755 ha), a do obliczenia służy tabela w walucie h. austriackiej, gdzie gulden (złoty reński) został przerachowany w stosunku 1:2.10 zł. polski. Każdy rodzaj użytkowy gruntu został podzielony na szereg klas, kultur i stosownie do dystryktu mamy dla gruntów pastwiskowych osiem klas, i tak dla polan — trzy, dla hal — pięć klas, wysokość zaś klas oznacza kulturę, względnie wartość danej gleby. Wspomniana skala podatkowa zostaje określona przez urząd skarbowy, a klasyfikacja gruntów zmieniona bywa tylko w sporadycznych wypadkach (dla niewielu parcel) i to tylko w tych wypadkach, skoro stwierdzi się większą różnicę między danymi według operatów katastralnych, natomiast podatek zmienia się o tyle, o ile inna stawka została dla podatku uchwalona. Zależnie od położenia gruntów i warunków fizjograficznych, ilość dystryktów jest różna: I tak, łąka I klasy na terenie urzędu katastralnego Czarny Du-

TABLICA I.

Klasyfikacja gruntów podgórskich według b. austriackich ksiąg katastralnych.

Powiat polityczny: Nowy Targ.

Urząd katastralny: Czarny Dunajec.

Kultura	Dystrykt.	Klasa I		Klasa II		Klasa III		Klasa IV		Klasa V		Klasa VI		Klasa VII		Klasa VIII	
		guld. (reń- ski)	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy	guld. aust.	centy
Rola	I.	5	50	3	30	2	—	1	40	1	—	—	70	—	40	—	20
	II.	2	70	1	70	1	10	—	70	—	50	—	35	—	20	—	10
	III.	6	—	4	—	2	40	1	20	—	70	—	35	—	20	—	—
Łąka	I.	6	—	3	70	1	90	1	10	—	50	—	—	—	—	—	—
	II.	5	25	2	80	1	50	—	90	—	40	—	—	—	—	—	—
	III.	7	50	5	—	2	30	1	—	—	50	—	—	—	—	—	—
Ogród	I.	6	—	3	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	II.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	III.	7	25	5	—	2	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pastwisko	I.	—	60	—	40	—	30	—	16	—	10	—	—	—	—	—	—
	II.	—	35	—	20	—	10	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—
	III.	1	—	—	50	—	25	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—
Polany, hale i połoniny	I.	—	30	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	II.	—	50	—	30	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	III.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jeziora Moczary Stawy	I.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	II.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	III.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lasy	I.	1	70	1	20	—	80	—	60	—	35	—	16	—	6	—	—
	II.	1	70	1	40	—	80	—	60	—	35	—	16	—	6	—	—
	III.	1	—	—	80	—	60	—	45	—	30	—	16	—	10	—	—

Uwaga: cyfry podane w guldenach austriackich (reńskich) i centach, należy przeliczyć na złote polskie i grosze w stosunku 1:2.10.

naiec ma trzy dystrykty i opłaty wynoszą: I — 6 zł., II — 5.25 zł., III — 7.50 zł., gdy natomiast w urzędzie katastralnym

Bohorodczany (Małopolska Wschodnia) są tylko dwa dystrykty i opłaty wynoszą: I — 5.00 zł., II — 3.50 zł.

W Tatrach obszary pastwisk są rozmieszczone w układzie poziomo-pasowym i tu rozróżniamy dwa rodzaje pasów pastwiskowych: powyżej i poniżej górnej granicy lasu. Powyżej

Rys. 2.

Fot. J. Walas.

Owce na hali pod Giewontem, około 1400 m n. p. m.

Hala o podłożu dolomitowym z charakterystyczną dlań roślinnością.

Należy do lepszych pastwisk owczych w Tatrach Polskich.

Występuje tu obficie kostrzewa pstra (*F. varia*), pięciornik (*Potentilla*), brzanka (*Phleum*), turzycy (*Carex*), rogownica wełnista (*Carastium lonatum*), oraz zespoły roślin towarzyszących kosówce.

granicy lasu są to hale¹⁾ wysokogórskie, i tu mamy w Tatrach zachodnich przeważnie zwarte duże przestrzenie z rzadką przerywaną masami skalnymi w większej swojej części nie-

¹⁾ Słowo „halizna” lub „hala” wyprowadza się z narzecza słowackiego „holy”. Oznacza to pastwiska leżące ponad granicą osadnictwa góralskiego, czy słowackiego (1000 — 2000 metrów nad poziom morza).

użytki, lub mało warte, jako tereny wypasne, w przeciwieństwie do Beskidów wsch. i zach., gdzie pokrycie ich jest lepsze.

Hale dzielimy na trzy kategorie: pastwiska zwarte, pastwiska rozproszone wśród nieużytków, w końcu na nieużytki mające małą lub żadną wartość użytkową. Pierwsza kategoria oddcina się wyraźnie od lasu i zalega zwartą płaszczyzną powierz-

Rys. 3.

Fot. T. i S. Zwoliński.

Hala nad Morskiem Okiem, około 1400 m n. p. m., leży ona ponad górną granicą lasów, pokrywa ją roślinność typowa dla gleb skał granitowych. Tego rodzaju hal w Tatrach Polskich są duże przestrzenie. Pod względem użytkowym nie przedstawiają żadnej wartości wypasowej.

chnię Tatr zach., zato wschodnie są przeważnie nieużytkami, zajmują one mniej więcej 2—6% całej użytkowej powierzchni trawiastej (bez łąk). Hale służą wyłącznie za pastwiska i to przeważnie dla owiec, na nieco lepszych i nie tak stromych zboczach, a o większej vegetacji spotyka się pasące się krowy dojne i jałownik. Nieużytki pastwiskowe tworzą poniżej 10% całej powierzchni trawiastej (bez łąk) i są one głównie reprezentowane w Tatrach Wschodnich.

Rys. 4. Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Fot. S. Sokołowski.

Zbocza Sarniej Skałki (Tatry), 1375 m n. p. m.

Są pokryte kosodrzewiną (*Pinus montana*), śmiałkiem zwisłym (*A. fleuxuosa*), bliźniczka (*N. stricta*) i elementami roślinności występującej w zasięgu kosodrzewiny. Pod względem użytkowym jako teren wypasowy jest małej wartości ze względu na ubogą roślinność i wyłaniające się piargi. Tego rodzaju pastwisk Tatry mają bardzo dużo, służyć mogą jedynie do wypasania owcami przez krótki okres czasu.

Hale śródleśne wraz z lasami w Tatrach naszych stanowią prawie połowę wszystkich pastwisk trawiastych, 22% powierzchni użytkowej, a 15% całych Tatr Polskich. Połowa hal leży w granicy gmin Witowa, a druga część w gminach Murzasichle, Bukowina i Brzegi.

Rys. 5.

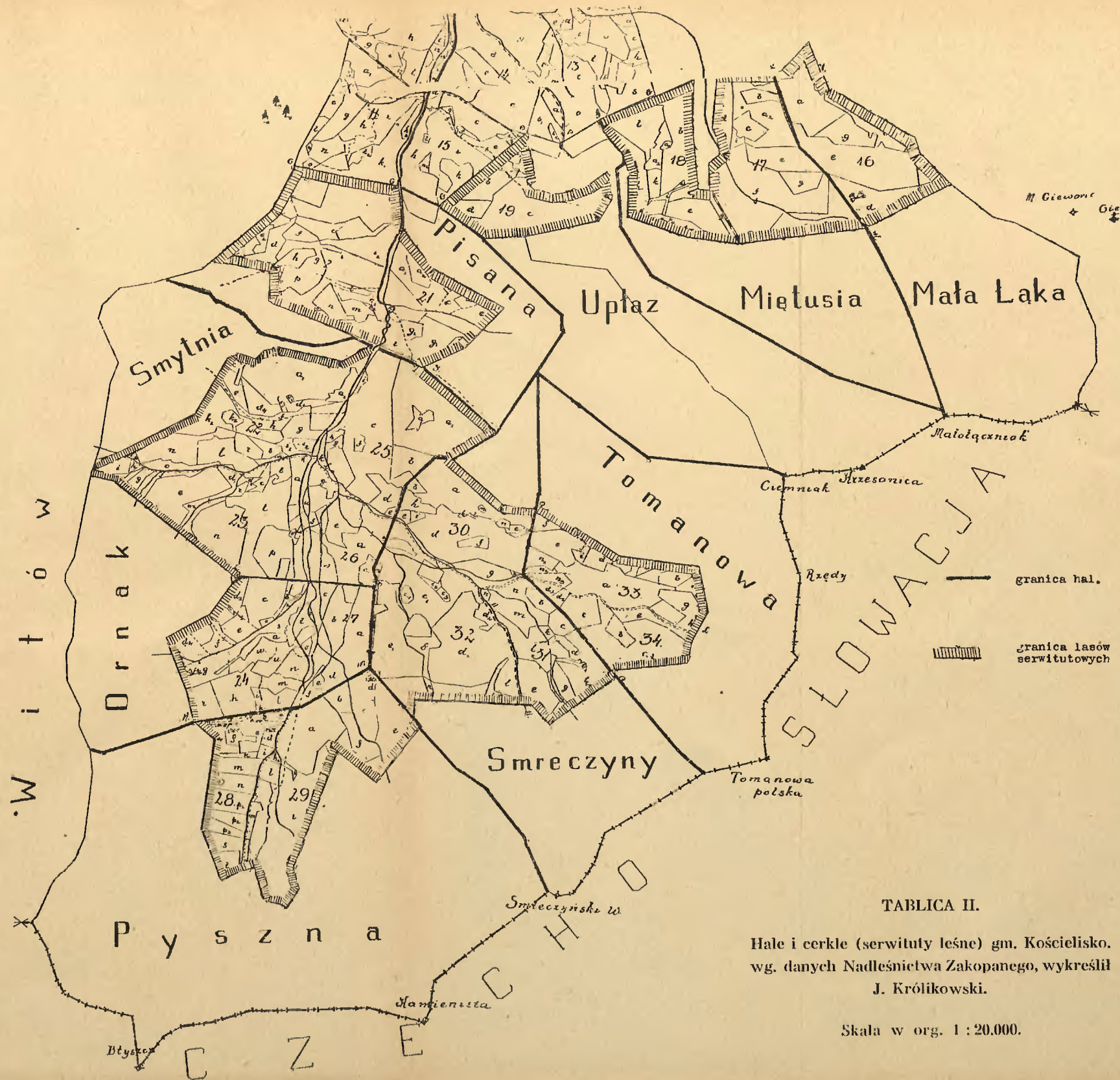
Fot. J. Walas.

Jesienne sianokosy na stokach Gubałówki (Tatry), 1123 m n. p. m.
Porów. z rys. 13.

Obszar wypasanych przestrzeni wynosi 58% powierzchni całych Tatr, przy czym główną podstawę tworzą pastwiska — 53.5% i łąki 0.9%, resztę stanowi las.

Skład botaniczny hal jest różny, zależnie od warunków podglebia²⁾, wilgotności, nasłonecznienia i użytkowania przez właścicieli parcel. W okolicach „regli” spowodu przegnojenia (zwłaszcza w pobliżu koszar i szałasów) roślin motylkowych prawie nie ma, są tam reprezentowane wiechliny alpejskie i łąkowe, kostrzewy, w miejscach postoju zwierząt w olbrzymich ilościach szczaw (*Rumex alpinus*), mietlica pospolita (*Agrostis vulgaris*) i śmiełek kępiasty (*Aira caespitosa*).

²⁾ Niewielka warstwa gleby użytkowej spoczywa na piaskowcach permskich. Trudno wietrzejących, dające glebę piaszczystą, ubogą i jałową, poza nimi mamy tu również wapienie, dolomity, sięgają one do wysokości 2154 m, następnie idą granity (do 2300 m n. p. m.).

TABLICA II.

Hale i cerkle (serwituty leśne) gm. Kościelisko.
wg. danych Nadleśnictwa Zakopanego, wykreślił
J. Królikowski.

Skala w org. 1 : 20.000.

TABLICA III.

Hale i cerkle (serwituty) leśne gm. Zakopane
wg. danych Nadleśnictwa Zakopanego, wykreślił
J. Królikowski.

Skala: 1 : 10.000.

 granica lasów objętych służebno-
ścią wypasu.

Objaśnienie

1-2000 I klasa 21-400 II kl. 41-600 III kl. 61-800 IV kl. 81-1000 V kl. 101-1200 i wyżej.

xтqб pиxтeрб xтeб. pиxтeт. xтeб pиxтeт. xтeб бгхoз xтeб. pиxтeт. xтeб. pиxтeт.

[illegible]

Koscioka kalixma taki gran.obc.wi gr.wiosna tam lin. gosp. lin. oddx.

								
---	---	---	---	---	---	---	---	---

drugi. pożyczki goscinnie drogi i gosp. dr. lin. oddz. pożyczki gosp. pożyczki oddz.

1	2	3	4	5	6	7
						

Poniżej granicy lasu są rozrzucone drobne hale „halizny”, polany sianokośne zwane również carynkami lub cyrhlami³⁾, są one względnie o nie wielkiej wartości użytkowej (samych

Rys. 6.

Fot. T. i S. Zwoliński.

Hala Strażyska (Tatry), 1080 m n. p. m.

Leży ona w rejonie tzw. Podregli, na pierwszym planie widać szalasy a w koło nich elementy nitrofilnej flory i chwastów. Poza tym skład użytkowej roślinności jest podobny do roślinności innych tego typu hal podreglowych. Pod względem użytkowym jako teren paśny nie przedstawia dużej wartości z powodu przenawożenia i zachwaszczenia, jak również naniesienia usypisk skalnych.

śródleśnych polan jest 50), w Tatrach jaworzyńskich w stosunku do ich powierzchni przypada 1.8% na polany siano-

³⁾ Góral polany leśne bardzo często zwie „cyrhlą”, jest to cyrkiel (ograniczenie). Wyjaśnienie tej nazwy spotykamy w nadaniach za czasów króla Michała Wiśniowieckiego (nowy przywilej z d. 11.XII. 1670 r.). Król, jako właściciel królewskiej ziemi nadawał prawa użytkowania bądź to lasów, bądź pastwisk, pozwalał osiadać w lasach i tam wyrabiać polany nowym osadnikom. Osadnik otrzymywał polanę za pewnym czynszem. Aby nie było sporów z starostami i osadnik nie powiększał własnowolnie swej dzierżawy, obszar lasu ograniczano, czyli ocyrklowywano. Stąd w nadaniach spotykamy synonim ograniczenia — cyrkiel, cerkiel, które z czasem prawdopodobnie zostało zniekształcone

kośne; Tatry Polskie mają bardzo dużo łąk, są one jednak o małej powierzchni. Wśród zrębów leśnych są jeszcze pastwiska tzw. po góralsku „szlagi”. Polany⁴) (cyrhle) (około 1.200 m

Rys. 7.

Fot. W. Goetel.

Hala Miętusia (Tatry), 1150 m n . p. m.

Hala międzyleśna, las wyniszczony wskutek ciągłego pasienia. Wartość użytkowa mała z powodu nadmiernego wypasania przez owce.

gwarą góralską na cyrhłę(?). Takie ocerklowanie wykonywano w ten sposób, że na drzewach graniczących z polaną robiono znaki.

Nazwa „cyrhla” może też być i pochodzenia rumuńskiego. Wśród nazw rodzajów pastwisk, inwentarza pasterniczego używanego przez pasterzy mołdawskich spotykamy określenie „târla” (czyt. tyrla). Jest to miejsce spoczynku owiec, aby im zapewnić spokój i bezpieczeństwo przed napaścią dzikich zwierząt, otaczają je ze wszystkich stron karpami wykopanymi, tworząc coś w rodzaju zapory trudnej do przebycia. Pastwiska nie nawiedzane przez niedźwiedzie tej ochrony nie mają i nie nazywają „târla”. (Contribuțiuni la Studiul stânilor din România de Dr. Gheorghe Gh. Radu — București, r. 1935, str. 27).

⁴) Polany należą przeważnie do większej własności i są koszarowane przymusowo, jako część robocizny za wypas hal dworskich w dobrach Uznańskich. Do 1924 r. Zamojski tolerował ten system,

nad poziom morza), są pochodzenia naturalnego lub też powstały po karczowiskach, pastwiska te wdzierają się w las, zarówno w strefie podtatrzańskiej, jak i wśródleśnej Tatr, występują one samodzielnie, lub łącznie z halami. Są one przeważnie podmokłe, bagniste lub wilgotne t. zw. „młaki”, częściowo suche, ale tylko wówczas, gdy zajmują większą przestrzeń. Do tego rodzaju należy zaliczyć znaczną część łąk leżących „pod regłami” lub wchodzących w głąb lasu — leżą one przeważnie na dolnej granicy szałasów góralskich.

Roślinność charakteryzująca łąki podmokłe i o małej zawartości wapna jest następująca: sity (*Juncus*), turzyce (*Carex*), mchy, skrzypy (*Equisetum*), welnianka wąskolistna (*Eriophorum*), ostrzeń błotny (*Cirsium palustre*), z traw reprezentantką jest manna (*Glyceria fluitans*, *G. plicata*). Jeśli wchodzą w las, wówczas uwydatnia się wpływ lasu przez rośliny leśne jak goryczka (*Gentiana asclepiadea*), jaskry (*Ranunculus*) i modrzyk (*Mulgedium alpinum*), a poza tem zespoły wegetujące na glebach bogatych w próchnicę jak storzeń bezlistny (*Epipogon aphyllus*) i żłobnik korolalkowaty (*Corallorhiza innata*).

Polany suche stanowią dużą wartość jako kośne łąki podgórskie, polany górskie przeważają, mają ubogą użytkową roślinność taką jak mietlica pospolita (*Agrostis vulgaris*), wiechlina alpejska (*Poa alpina*) i tymotka alpejska (*Phleum alpinum*); z roślin dwuliściastych, przywrotnik (*Alchemilla vulgaris*) rdest (*Polygonum bistorta*), pięciornik — kurze ziele (*Potentilla silvestris*), starzec (*Senecio subalpinus*), marchwica (*Meum mutellina*). Jeśli są szałas, to i tu jak na halach występują w obfitości zespoły azotolubne. Mamy przede wszystkim rdest wężownik (*Polygonum bistorta*), szczaw alpejski (*Rumex alpinus*), z innych roślin mietlica pospolita (*Agrostis vulgaris*), gwiazdnica pospolita (*Sellaria media*), marchwica (*Meum mutellina*), niezapominajka (*Myosotis strigulosa*), starzec (*Senecio alpinus*). Hale o podglebiu płytkim, a przy tym wyjałowione przez nadmierne wypasanie zarastają bez-

w r. 1925 zniósł te „przepaski” uważając, że za duże straty ponosi przy przegonach owiec i bydła w lasach je otaczających, a nie wyrównywanie korzyści powstałych z nawożenia polan.

użyteczną roślinnością taką jak psia trawka (*Nardus stricta*), jastrzębiec gronkowy (*Hieracium auricula*), jastrzębiec kosmaczek (*H. pilosella*), mietlica skalna (*Agrostis rupestris*), borówka czernica (*Vaccinium myrtillus*), śmiałek pogięty (*Aira flexuosa*), wrzos pospolity (*Calluna vulgaris*) i macierzanka sudecka (*Thymus sudeticus*).

Rys. 8.

Fot. E. Ralski

Szczaw alpejski na Słowikowej występuje w około szałasów
na gruntach przenawożonych.

Hale o głębszej glebie a przy tym obficie nawożone przez pasące się bydło mają zespoły roślinne takie jak: przywrotnik pospolity (*Alchemilla silvestris*), p. siwy (*A. flabellata*), p. górski (*A. alpestris*) i p. wcięty (*A. incisa*) — poza tym mamy babkę zwyczajną (*Plantago major*) i jaskier rozesłany (*Ranunculus repens*) itd.

W miarę zbliżania się do kosówki (1700—2000 m n. p. m.) motylkowe znikają w zupełności a występują rośliny charakterystyczne dla zespołu flory alpejskiej — kozłowiec właściwy (*Aronicum Clusii*), kuklik górski (*Geum montanum*), poza

tym mamy mietlicę alpejską (*Agrostis alpina*), śmiałka zwiśłego (*Aira flexuosa*), szczawika zajęczego (*Oxalis acetosella*), borówkę czernicę (*Vaccinium myrtillus*) (podłoże granitowe), w końcu z trawiastych roślin trzcinnik owłosiony (*Calamagrostis villosa*).

Rys 9.

Fot. T i S. Zwoliński.

Hala Pyszna (Tatry), około 1360 m n. p. m.

Hala wysokogórska z typową florą nitrofilną spotykaną koło szałasów, jak szczaw alpejski (*Rumex alpinus*), mietlica rozłogowa (*Agrostis alba*); występuje tu pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica* L.), szalwia lepka (*Salvia glutinosa*), tomka wonna (*Anthoxanthum odoratum*), śmiałek darniowy (*Aira caespitosa*), kostrzewa czerwona (*Festuca rubra*), grzebienica pospolita (*Cynosurus cristatus*), naparstnica zwyczajna (*Digitalis ambigua*) i t. d.

Pod względem wartości użytkowej należy do pastwisk średnich. Dziś hala ta jest nieużytkowaną.

Do terenów paśnych w granicach zasięgu lasów zaliczyć należy łąki otwarte położone w okolicach wsi, zagród, jak np. łąki leżące w najbliższej okolicy Zakopanego, Poronina, Kościelisk, Witowa, Murzasichla i t. d. Występują tu zespoły typowe dla łąk podgórskich, których wegetacja jest słaba i nie mogąca znieść ciągłego wypasania i wczesnego wykaszania.

Rys. 10.

Fot. J. Walas.

Czerwone Wirchy, zbocze Krzesanicy do strony wschodniej (Tatry),
około 2100 m n. p. m.

Hala jest typowym zbiorowiskiem dwóch zespołów flory granitowej i dolomitowej. Szczyt tworzy coś w rodzaju „czapy granitowej” z licznymi „wyleżyskami”, tu są reprezentowane rośliny interesujące hodowcę: sił skucina (*J. trifidus*), sesleria dwurzędowa (*S. disticha* Pers) owies pstry (*A. versicolor*), kostrzewa niska (*F. supina*), mietlica skalna (*A. rupestris*), turzycza zawsze zielona (*C. sempervirens*). W wyleżyskach mamy wierzbę nibyzielną (*Salix herbacea*) i mech płonnik północny (*Polytrichum sexangulare*). W partii dolomitowej reprezentują rośliny takie jak kostrzewa pstra (*F. varia*), boimka Bielza (*Sesleria Bielzii*), rogownica wełnista (*Cerastium lanatum*), brzanka Michellii (*Phleum M*) i t. d.

Tego rodzaju pastwisk w Tatrach jest dużo, o ile mają tylko łagodny spadek i nie zasiane piardzyskami są dobrymi pastwiskami dla owiec.

nia. W skład botaniczny łąk naturalnych podmokłych wchodzi mchy i bliźniczka (psia trawka), która stanowi 80% roślinności, dalej turzyce, sity, mietlica psia (*Agrostis canina*), rdest łąkowy, tawuła błotna (*Spirea ulmaria*), pięciornik — kurze ziele (*Potentilla silvestris*); zespoły roślinności są zależne od wilgotności podglebia i nasłonecznienia. Na suchych łąkach (Witów) mamy mietlicę pospolitą (*Agrostis vulgaris*), kłosówkę miękką (*Holcus mollis*), kostrzewę owczą (*Festuca ovina*), groszek łąkowy (*Lathyrus pratense*) i koniczynę łąkową (*Trifolium pratense*).

Polany i łąki podgórskie są w wyższej klasie wymiaru katastralnego, mając wartość znacznie wyższą od hal, są bowiem

wg. M. Sokołowskiego.

Rys. 11.

Psia trawka albo bliźniczka wyprostowana (*Nardus stricta*), rośnie na glebach płytkich i wyjałowionych, pod względem użytkowym nie przedstawia żadnej wartości. Występuje w różnych zespołach roślinnych prawie na wszystkich pastwiskach górskich.

wyzyskiwane jako łąki kośne, a po sprzęcie jako pastwisko dla krów, owiec, rzadziej dla koni.

Pastwiska górskie należą do dwóch kategorii właścicieli, do spółek pasterskich góralskich i większej własności (Nadleś-

nictwo Państwowe) lub też są w posiadaniu jednych i drugich, w spółkach takich przeważają jednak ilościowo górale. Stosunki w spółkach pastwiskowych są zagmatwane i do uregulowania bardzo trudne, są one główną przyczyną złej gospodarki pastwiskowej. Dopóki istniał system udziałów na halach proporcjonalny do ilości gruntów we wsi, stan zagospodaro-

wg. M. Sokołowskiego.

Rys. 12.

Sit trójdzielny (*Juncus trifidus*). Boimka dwurzędna (*Sesleria disticha*)
Stanowiskiem ich są skały osadowe (dolomity).

wania był możliwy, obecnie zmieniło się na gorsze, właściciele dzielą między sobą rozdrabniając do absurdu działki, tworząc szachownicę parcelek, gdzie o jakiejś racjonalnej gospodarce mowy być nie może, biorąc jeszcze pod uwagę również rozwiniętą nadzwyczajnie silnie cechę indywidualizmu i konserwatyzmu⁵⁾ górala. Obecnie przejawia się tendencja zwłaszcza

⁵⁾ Dowodem konserwatyzmu i niezrozumienia górala jest fakt, że państwowej dotacji hodowlanej przeznaczonej na meliorację i zagospodarowania pastwisk wysokogórskich, nie podjął Wydział Krajowy, gdyż reprezentacje powiatowe nie przedłożyły zgłoszeń ani uchwał Rad gminnych na okólnik z d. 8.IV. 1910.

wśród większej własności do uregulowania tych archaicznych zwyczajów, wykupując lub zamieniając na parcelę budowlane hale byleby tylko pozbyć się współników. Rozumniejsi gazdowie również dążą do scalania i przeprowadzenia melioracji hal i polan widząc w tym lepszą przyszłość gospodarczą; wypadki te są jednak bardzo rzadkie i odosobnione spowodu konserwatywności mieszkańca Tatr. Większa własność ma znaczne obszary pastwisk w swoim władaniu, które przez uregulowanie serwitutów starają się dotychczasowy stan posiadania powiększyć i doprowadzić do możliwego stanu po kilkudziesięcioletniej gospodarce chłopskiej, przyczyniającej się do poważnego zniszczenia wartości użytkowej pastwisk, (Nadleśnictwo Zakopane — hala Tomanowa i Pyszna, zarząd dóbr Uznańskich — Kondratowa i Jarząbka). Im parcela ma więcej właścicieli, tym jest ona więcej zaniedbana. Biorę dla przykładu halę Waksmuncką, która ma zaledwie 3 ha, a 55 właścicieli, na której wypasają wg. Hołub-Pancewiczowej 300 owiec i 50 krów. Hala ta jest typowo wyżynna, (1380 m nad p. m.) ma szatę roślinną ubogą i pod względem użytkowym niewiele wartą. Spróbujmy obliczyć ile wypada przestrzeni paśnej na 1 owcę; mniej więcej po zaokrągleniu rachunku na owcę przypada 105 metrów kwadratowych pastwiska. Wartość hali (klasa III) pod względem użytkowym jest niska, dochodzimy do wniosku, że ona w żaden sposób tej ilości owiec i krów, wykarmić nie może. Skutek jest ten, że hala udeptywana (objadana) przez cały okres wegetacyjny z roku na rok niszczeje, powierzchnia paśna kurczy się, inwentarz znajdujący się na hali ma tylko „dietetyczny spacer” o wyprodukowaniu większej ilości mleka i wełny mowy być nie może.

Osady w Tatrach tworzyły się w ten sposób, że osadnik otrzymywał do użytkowania polanę za pewnym ustalonym czynszem, a nadto pewną przestrzeń lasu sąsiadującą bezpo-

Zwierzchność gm. Zakopane w r. 1912 wniosła podanie współwłaścicieli polan na hali Gąsienicowej, Jaworzynie i Kasprowej, Kalatówkach i Strążyskach o meliorację i zagospodarowanie. Deklarację należało wypełnić w myśl polecenia Min. Rol., co też uczynili właściciele Kalatówki, przy czym oświadczyli, że osuszenie i nawodnienie nie jest możliwem ani wskazanem. Mimo tych zastrzeżeń Wydział Krajowy projekt opracował, który jednak nie został zrealizowany.

średnio z polaną na pastwisko t. zw. po góralsku „przepaski”, tj. prawo paszenia bydła i owiec. Przestrzeń tę nazwano cerklem⁶⁾. Prawo pasania zarówno na halach jak i w lasach nadawali sołtysi bez szczególnych ograniczeń. Hale dzielono na hale sołtysie i chłopskie; zależnie od tego do kogo one należały, za czasów królewskiej były hale sołtysie i gromadzkie, ten podział dziś już nie istnieje, utrzymała się tylko nazwa „hale chłopskie” wzgl. „gazdowskie”. Hale użytkowane przez rody sołtysie utrzymały się dziedzicznie przy tych samych rodach, taki stan dotrwał do w. XIX, później wskutek ciągłych podziałów, spadków, kupna i zamian potworzyły się spółki pasterskie, które do dziś dnia zachowały swoją formę posiadania hal i serwitutów paszenia w lasach.

Na halach gazdowskich rządcą jest baca wybrany przez głosowanie (obwołanie) przez gazdów, wyboru gazdy w razie sporów rozstrzyga przełożony spółki góralskiej danej hali. Na dworskich halach o wyborze bacy decyduje tylko zarząd dóbr i taki baca dworski ma prawo w przeciwieństwie do baców związkowych, przyjmować bydło i owce od kogo mu się podobą, a dwór określa tylko liczbę mającego się wypasać inwen-

⁶⁾ Po objęciu przez skarb austriacki lasów i dóbr królewskich, po potwierdzeniu przez cesarza austr. przywilejów nadawanych mieszkańcom Skalnego Podhala przez królów polskich, rząd austr. sprzedał lasy tatrzańskie, zastrzegając prawo poddanych w kontraktach sprzedaży. Po uwłaszczeniu w 1848, zapłaciwszy właścicielom kwoty indemnizacyjnej za powinności poddańcze, wykonywali nadal chłopci dawne uprawnienia, ale już w charakterze serwitutu. Na zasadzie patentu cesarskiego (5.VII. 1853) nastąpiła w latach 1860—1880 na Podtatrzu regulacja służebności. Komisja nowosandecka powołana dla tych spraw, położyła kres ustawicznemu zatargom między wsią a dworem, jednakże komisja ta nie załatwiła wszystkich, a to z powodu sprzeciwów górali, uwalniając od ciężarów gruntowych jedynie część Tatr wschodnich, (dobra Bukowina i Brzegi należące wówczas do bar. Eichborna), zwalniając od serwitutów drzewnych dobra Szaflary i Murzasichle oraz Zakopane i Kościeliska.

Komisja regulacyjna popełniła zasadniczy błąd, który później dało się szczególnie dotkliwie odczuć zwłaszcza w gospodarce leśnej, przyznała ona uprawnionym, wzamian za poszczególne ciężary gruntowe ekwiwalenty w gruncie, wyznaczone w głębi obszarów leśnych wielkiej własności — powstały enklawy, które były ciągłym zarzewiem pomiędzy góralskimi a właścicielami lasów.

tarza, której ściśle przestrzega. Baca związkowy w pierwszym rzędzie musi przyjąć owce właścicieli danej hali i serwitutów.

Polany, hale lepsze, służą do zbierania siana i nawozu, który jest gromadzony w czasie lata w około szałasów, w zimie zostaje zwieziony na pola uprawne przeważnie leżące bliżej osiedli góralskich, dbalsi gazdowie używają nagromadzonego nawozu do użyźniania tejże polany. Polany kośne nie są wy-

Rys. 13.

Fot. T. i S. Zwoliński.

Mała Łąka (Tatry), 1209 m n. p. m.

Jest to jedna z najlepszych łąk kośnych w Tatrach. Do najcenniejszych użytkowych roślin tam rosnących należy mietlica pospolita (*A. vulgaris*), kostrzewa łąkowa (*F. pratensis*), wiklina łąkowa (*P. pratensis*), koniczyna kasztanowata (*T. spadicum*), tomka wonna (*A. odoratum*) i cały szereg innych traw.

dajne, wg. Krzemieniewskiego z 1 ha można otrzymać 15 q siana — jest to bardzo dobry zbiór. Powodem tych złych zbiorów siana z polan, pomimo nawet dobrych warunków glebowych i fizjograficznych, jest brak pielęgnacji łąk przez górali.

Głównym terenem wyżywienia letniego inwentarza góralskiego jest las, wszystkie okoliczne lasy przylegające do hal jak to wskazuje mapa, są obciążone serwitutami paśnymi. Las jest więc głównym żywicielem bydła i owiec. To też zastanawiając się nad ilością inwentarza przypadającego na jednostkę powierzchni hal, należy zawsze pamiętać o roli pomocniczej lasu jako pastwiska. Brak paszy poza tym zmusza nie-

jednokrotnie do spasanania dużych ilości lepieźnika (*Petasites*) rosnącego obficie wzdłuż potoków.

Prawo poboru paszy w lasach tatrzańskich wykonywane jest obecnie na zasadzie orzeczeń Komisji dla spraw regulacji oraz z odkupu ciężarów gruntowych z lat 1860—1880. Orze-

Rys. 14.

Fot. J. Szczepański.

Hala Tomanowa (Tatry), około 1384 m n. p. m.

W dolnej części hali podłejnej reprezentują liczne elementy roślin leśnych, oraz typowy dla tych okolic lepieźnik biały (*Petasites albus*), rośliny nitrofilne: szczaw alpejski (*R. alpinus*), pokrzywa (*U. dioica*), poza tym mamy bodziszek żałobny (*Geranium phaeum*), przywrotnik wcięty (*A. incisa*). W górnej części leśnej występuje przywrotnik ławkowy (*A. pastoralis*), babka zwyczajna (*Plantago major*), wiklina alpejska (*Poa alpina*), stokroć trwała (*Bellis perennis*) i t. d.

Tego rodzaju hale są na ogół wyniszczone przez nadmierne wypasanie i wycięcie lasów. Wartość użytkowa niewielka.

czenia Komisji, wydane zostały oddzielnie na każdy tak zw. „cerkiel” czyli okręg pastwiskowy, stanowiąc pewnego rodzaju statut, określający w najdrobniejszych szczegółach sposób wykonywania służebności. W orzeczeniu określona została

dziedzina obciążona i uprawniona przez wymienienie parcel katastralnych płaszczyzny służebnej i gruntów, z których posiadaniem związane jest prawo paszy, ilość dopuszczalnego bydła i owiec, czas trwania pasienia, pobór drzewa, na utrzymanie ognisk w szałasach, określono również t. zw. „czynsz spaśny”, t. j. opłata na rzecz dworów za prawo paszy i drzewa na ogniska i t. d. Przestrzeń paśna obowiązuje w pewnym ściśle określonym okręgu, czyli „cerklu” pastwiskowym, obejmującym lasy większej własności gruntowej, położone w okolo lub przy hali, której posiadanie uprawnia do wykonywania prawa paszy.

Ilość takich cercli, istniejących na terenie Tatr, jest następująca:

Lasy Państwowe, t. j. Nadleśnictwo Państwowe Zakopane i Bukowina z majątkiem Murzasichle II posiadają 16 cercli o pow. 2363.09 ha na ogólną państwową powierzchnię leśną 6615.68 ha, czyli, że obciążone jest tym serwitutem 33.71% powierzchni leśnej (przyjęto za podstawę powierzchnię leśną z wyłączeniem dróg, osad, potoków oraz hal, gdyż chodzi tutaj o powierzchnię faktycznie obciążoną serwitutem).

Na powierzchni tej ma prawo wypasać się 235 koni, 163 wołów, 986 krów, 478 jałówek, 27 cieląt, 4184 owiec, 926 jagniąt i 30 kóz.

Według t. zw. wyroków ustalono dopuścić na paszę do cercła inwentarz, stosując pewny przyjęty klucz:

- 2 woły i 2 konie = 3 krowom,
- 1 krowa = 6 względnie 5 owcom,
- 2 jałówki = 1 krowie⁷⁾,
- 2 jagniąt = 1 owcy.

Na terenie lasów państwowych uprawnionych jest do wypasu 13.548 owiec, t. j. 5.73 czyli prawie 6 owiec na 1 ha obciążonej powierzchni leśnej.

Na terenie majątku Szaflary J. Uznańskiego istnieje 7 cercli pastwiskowych o obszarze 1443.97 ha czyli w stosunku do

⁷⁾ Przy kalkulacji wypasu na połoninach w Karpatach wschodnich wg. Dyrekcji Lasów Państwowych we Lwowie, stosuje t. zw. jednostki mleczne: 1 krowa — 7.5 owcom.

powierzchni leśnej, wynoszącej 2027.46 ha, wypada, że prawem wypasu obciążonym jest 71.24% lasu.

Na powierzchni tej ma prawo wypasać się 98 koni, 1 źrebie, 1 wół, 362 sztuki krów, 79 jałówek, 47 cieląt, 1645 owiec i 428 jagniąt, co w przeliczeniu na jednostki wypasowe wyniesie 5557 owiec czyli 3.84, t. j. prawie 4 owce na 1 ha powierzchni obciążonej.

W lasach byłego dominium Czarny Dunajec, t. j. obecnie lasów 7 gmin obciążona jest prawem wypasu powierzchnia 1069.09 ha, co stanowi w stosunku do ogólnej powierzchni leśnej (3050 ha), t. j. 35% tej ostatniej.

W cerklach Siedmiu Gmin ma prawo wypasać się: 134 koni, 83 woły, 453 krów, 174 jałówki, 2354 owce, 550 jagniąt.

Po przeliczeniu tych cyfr na jednostki wypasowe otrzymamy 6906 owiec czyli 6.46 owiec na 1 ha powierzchni obciążonej.

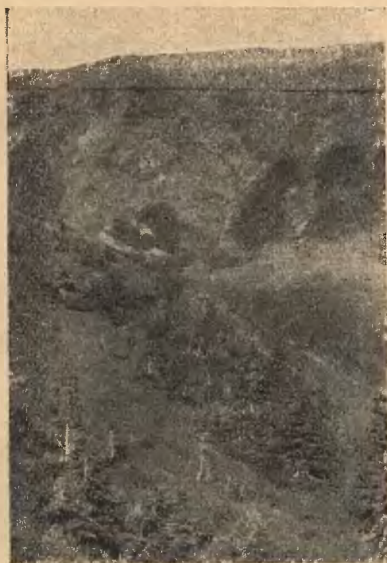
Ogółem w całych Tatrach na 11693 ha powierzchni leśnej, będącej w posiadaniu większej własności leśnej, obciążonych prawem paszy jest 4876.15 ha co stanowi 41.61% ogólnej powierzchni leśnej.

Na powierzchni obciążonej ma prawo paść się w całych Tatrach 467 koni, 247 wołów, 1801 krów, 831 jałówek, 74 cieląt, 8183 owiec, 1904 jagniąt i 30 kóz. Na podstawie obliczeń w lasach Tatrzańskich ma prawo paść się 25011 owiec, co wypada przeciętnie 6.46 owiec na 1 ha powierzchni obciążonej.

Oprócz ferenów obciążonych prawnie wypasem, na znacznych obszarach lasu jest jeszcze i dzikie pasterstwo (bezprawne wypasy w lasach państwowych Nadleśnictwa Bukowina).

W nadleśnictwie tym zostały serwituty poboru paszy zlikwidowane zupełnie (z wyjątkiem jednego cerkla pastwiskowego Waksmunckiego o obszarze 101.7 ha), przy czym uprawnionym zostały wzamian za zrzeczenie się, przyznane ekwiwalenty w gruncie. Mimo istnienia orzeczeń znoszących prawo wypasów, mimo posiadania i użytkowania przez górali ekwiwalentu w gruncie, górale, roszcząc sobie nieuzasadnione pretensje do prawa paszy i bezprawnie wykonują serwitut paszy (w jednym cerklu pod Kopieńcem majątku Szaflary i w jednym cerklu w lasach Siedmiu Gmin).

W łączności z prawem paszy pozostają dalej liczne serwituty używania dróg prowadzących do każdego cerkla i stanowiących stale uczęszczane szlaki pasterskie, co jest również plagą lasów zwłaszcza zagajników.

Rys. 15.

Fot. M. Sokołowski

Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Hala Pyszna. Górna granica lasu, obniżona wskutek wypasania bydłem. Pastwisko należące nie do najgorszych terenów paśnych.

Inż. Stanisław Smólski oblicza, jaką wartość gotówkową posiada służebność paszy na terenie Tatr.

Przy obliczeniach posługuje się dwoma sposobami.

Pierwszy, to oparcie się na wydajności gruntu leśnego w paszy, t. j. sposobu jakim posługiwały się komisje dla spraw regulacji ciężarów gruntowych w roku 1860—1880.

Obliczenia jego np. dla 4876 ha przedstawia się w sposób następujący, licząc zatem, że jeden ha gruntu leśnego wyda przeciętnie najwyżej 2,5 q siana i określając wartość takiego siana na 3 zł. za 1 q, następnie, mnożąc uzyskany iloczyn przez ilość ha obciążonej powierzchni 4876 ha, otrzymamy wartość roczną serwitutów paszy na 36.000 zł. Kapitalizując tę cyfrę

przy 3% otrzymuje skapitalizowaną wartość służebności paszy w kwocie 1,205.000 zł.

Drugi sposób określa, jaką wartość posiada wypas jednej owcy w sezonie. Orientacyjną cyfrą mogą być w tej mierze cenniki stosowane przez administrację lasów państwowych.

I tak cennik dla lasów państwowych wynosi 1 zł. 80 gr. od 1 owcy, cennik zarządu lasów 7 Gmin — 1.70 zł. od 1 owcy.

Rys. 16.

Fot. S. Sokołowski.
Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Zachodnie zbocze Jaworzynki zniszczone przez wyręb lasu i wypas bydła i owiec. Widać tu postępy krasowienia pastwiska, które dzisiaj nie przedstawia wartości wypasowej.

Przyjmując tylko 1.50 zł. jako czynsz za wypas 1 owcy w sezonie, to mnożąc ilość uprawnionych do wypasu owiec, t. j. 25000×1.50 otrzyma się roczną wartość wypasu w kwocie 37800 zł. i skapitalizowaną w kwocie 1.250.000 zł.

Na podstawie obliczeń wynikałoby, że gotówkowa wartość serwitutu paszy w Tatrach wynosi ponad milion złotych.

Ilość wypasanych zwierząt jest daleko mniejsza od uprawnionej, dwory bowiem walczą z cerklami leśnymi wyrokami sądowymi zamykając prawo paszenia nieuprawnionym. Za wszelkie przekroczenia górale muszą płacić „dań” a pozatem mają jeszcze sprawy sądowe, jest to więc jeden z głównych powodów, że stan wypasanego inwentarza góralskiego w Tatrach się zmniejsza. Następną przyczyną jest wyjałowienie hal użytkowanych ciągle bez melioracji, nawożenia i podsiewania. Wyniszczona gleba pokrywa się piargami, zarasta chwastami i nie jest więc w stanie przeżywić tej ilości inwentarza, na której pozwalają przepisy serwitutowe.

Paszenie na halach i w lasach tatrzańskich przedstawia walkę pomiędzy pasternictwem a leśnictwem, obie z tej walki

Rys. 17.

Fot. T. i S. Zwoliński

Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Świerki ogryzione przez owce.

wychodzą poszkodowane, hale niszczą z powodu braku opieki nad nimi, lasy giną przez ciągłe przepasanie owcami i bydłem.

O stanie posiadania poszczególnych właścicieli w chwili

obecnej wskazuje tablica IV ⁸⁾), gdzie w ostatniej rubryce mamy ilość ha przypadających na jednego właściciela. I tak wg. danych z powiatu podatkowego nowotarskiego minimum wynosi 0.025 ha (hala Filipki), a maksimum 224 ha (hala i polana Pyszna). W Czarnym Dunajcu min. 0.65 ha (hala Tylcowe Kominy), maks. 12.47 ha (hala Stara Robota). W powiecie podatkowym w żywieckim jest większa rozpiętość niż w nowotarskim i wynosi minimum 0.1 ha (hala Mszany) i maks. 35 ha (hala Beskidzin).

Hale w rękach większej własności są już w lepszym nieco położeniu gospodarczym, większość ich jest i była poddzierzawiana góralom, jednak zarządy dóbr przestrzegają pewnego maksimum wypasu bydła i owiec, a pozatem jest tendencja wykupna serwitutów, ujęcia w pewne ramy kierunku gospodarczego. Wykup i uporządkowywanie hal posuwa się naprzód, lecz napotyka na duże trudności i brak zrozumienia ze strony górali.

W księgach gruntowych figuruje jeszcze nazwisko Władysława hr. Zamojskiego (obecnie Nadleśnictwo Państwowe Zakopane), który posiada w obrębie gm. Kościelisko polany i halę Tomanową, polanę i halę Ornak, polanę Waksmundzką i halę Miętusia w ilości 348 ha. 74 ar. 17 m². Ma udziały wraz z góralami w całym szeregu hal, jest współwłaścicielem w gm. Kościelisko polany Miętusia polany Uwoziska, hali Smytniej, polany Mrozisko, hali Smereczyńskiej, polany Pysznej i hali Tomanowej, polany Rewiny Niżnej, zaś w gm. Brzegi na hali Morskie Oko ma największy obszar. Gmina Zakopane ma zaledwie niewielki udział na hali Miętusia w ilości 62 ar. 47 m².

Skarb Państwa przejął fundację narodową kórnicką i ma obecnie w dwóch nadleśnictwach Bukowina i Zakopane następujące hale i polany:

Na terenie nadleśnictwa państw. Bukowina nie ma żadnej hali w całości tylko jest właścicielem pewnych części w następujących halach:

⁸⁾ W tablicy tej zestawilem tylko kilka hal będących w ewidencji w różnych urzędach katastralnych, przedstawienie wszystkich obszarów paśnych, których jest ogromna ilość, ze względów technicznych mowy być nie mogło.

TABLICA IV.
Klasyfikacja podatkowa hal i polan, oraz ilość właścicieli.

Powiat podatkowy	Gmina	Nazwa hali lub polany	Ilość parcel	Klasa podatkowa ziemi						obszar w			Ilość właścicieli	Na właściciela przypada powierzchnia w ha
				I	II	III	IV	V	VI	ha	ar	m ²		
Nowy Targ	Brzegi	H.*) Morskie Oko	1			1				92	90	8	47	1,9
		P.**) Waksmundzka	1			1				34	64	58	1	34
	Kościelisko	H. Miętusiowa	3			3				154	59	56	80	1,93
		H. Smereczyna	4	1	1	2				159	51	35	5	31,9
		P. Stoły	1			1				3	96	17	9	0,44
		P. i H. Tomanowa	16	5	6	5				336	40	91	108	3,11
		P. Ornak i												
		H. i P. Miętusia												
		H. Jaworzyna	1		1					11	31	69	8	1,41
		H. Jarysów	1	1						1	83	11	30	0,06
		H. Upłaz	8		4	4				162	13	82	20	8,1
		P. Przystóp												
		H. Pisana	12	3	9					10	25	81	18	0,56
		H. i P. Pyszna	2	1		1				449	31	31	2	224,6

*) hala **) polana

Powiat podatkowy	Gmina	Nazwa hali lub polany	Ilość parcel	Klasa podatkowa ziemi						obszar w			Ilość wła- ścicieli	Na właściciela przypada po- wierzchni w ha
				I	II	III	IV	V	VI	ha	ar	m²		
Czarny Dunajec	Witów	H. Jarzębcza	1			1				352	34	95	28	12,5
		H. Dolinka	1			1				66	79	55	7	9,53
		H. Stara Robota	1			1				448	96	82	36	12,47
		H. Iwanówka	1			1				99	71	90	11	9,—
Maków	Zawoja	H. Smietanowa } Czarna Hala }	10					5		18	17	14	76	0,23
Jordanów	Sędzina	H. Krupowa } Czarna Hala }	5					2	3	33	95	28	30	1,1
Maków	Zawoja	H. Smietanowa } Czarna Hala }	10					5*)		18	17	14	76	0,23
Jordanów	Sidzina	H. Krupowa } Hala Gzarna }	5					2	2**)	33	95	28	30	1,1
Żywiec	Ujsoty	H. Kocońska	1		1					6	39	70	1	6
		H. Beskidzin	8	3	5					35	42	99	1	35

*) 5 w VII i VIII klasie.

**) 1 w VII

"

Powiat podatkowy	Gmina	Nazwa hali lub polany	Ilość parcel	Klasa podatkowa ziemi						obszar w			Ilość właścicieli	Na właściciela po- przypada po- wierzchni w ha
				I	II	III	IV	V	VI	ha	ar	m ²		
Żywiec	Ujsoty	H. Cicha	5		5					28	40	92	62	0,45
		Hala Nr. ks. gr. 804	2		2					33	54	16	61	0,54
		H. Manel Glinka	1	1						7	15	73	6	1,19
		H. Zlatna	9		9					77	45	64	51	1,5
	Sól	H. Zwadoń	2			2				23	78	94	20	1,1
	Cięciwa	H. Magóra	2			2					77	60	1	—
		H. Magórka	1		1						9	58	3	—
		H. Hala Nr. ks. gr. 1223	1		1						11	44	6	—
	Rojcza	H. Rycerzowa	14	8	6					76	10	67	167	0,45
		H. Jaworzyna	2		2						79	5	1	—
	Kamesznica	H. Gołówka	8		8					24	72		30	0,8
	Lipowa	Hala Nr. ks. gruntowej 395, 336, 406	6		6					60	59	57	44	1,37
		H. Rostoki	3		3					13	89	51	15	0,92
	Sopotnia Wielka	H. Łacinka	3		1	2				44	37		25	1,7

Powiat podatkowy	Gmina	Nazwa hali lub polany	Ilość parcel	Klasa podatkowa ziemi						obszar w			Ilość właścicieli	Na właściciela przypada po- wierzchni w ha
				I	II	III	IV	V	VI	ha	ar	m ²		
Żywiec	Sopotnia Wielka	Hala Nr. ks. gr. 224, 63	3			3				21	19	32	32	0,66
		H. Jurarzkowa	4			4				35	36	36	76	0,46
		H. Mszczany	2			2				6	27	16	59	0,1
		H. Łyśniawska	1			1				86	11	47	25	3,44
		H. Jodłowice	4			3	1			55	10	27	3	18,3
		H. Cebulka	4			4				94	14	80	60	1,56
		H. Marszałkowa	1			1				9	91	18	1	9
	Sopotnia Mała	H. Jurarzkowa	2	2						4	95	8	28	0,17
		Hala Nr. ks. gr. 243	1		1					2	30	80	1	2
		H. Komonówka	1		1					8	64	71	19	0,45
	Kacierz ad Rychwałd	Kacierskie lasy	13		8	5				9	32	59	4	2,33
	Czernichów	H. Magórka	17		17					54	33	75	60	0,9
	Karbielów	H. Stowinkowa	4		2	2				143	60	31	36	3,9
		H. Uszczawny	1		1					21	23	10	29	0,72
		H. Górawa	1		1					39	60	99	1	39

	Ogólna pow. ha	Pow. użytk. ha	Własność Skarbu Państw. w ogólnej pow.
Morskie Oko i Za Mnichem	704,39	422	280,15
Pięć Stawów i Roztoka ⁹⁾	1670,17	400	334,53

Poza tym Skarb jest właścicielem drobnych części na halach i polanach, jak:

Waksmundzka	3,80 ha
Łysa Polana	3,87 „
Palenica	0,62 „
Głodówka	2,61 „

Na terenie nadleśnictwa Zakopane posiada dwie własne hale: hala Pyszna o powierzchni 519.05 ha i hala Tomanowa o powierzchni 254,94 ha.

Poza wymienionymi halami, które w całości obecnie należą do Państwa, jest współwłaścicielem pewnych części na następujących halach:

na hali Ornak	pow. 171,80 ha	część Skarbu Państwa wynosi	879/960
„ „ Miętusia	„ 154,59	„ „ „ „	27/1480
„ „ Smereczyny	„ 161,78	„ „ „ „	5/6
„ „ Kalatówki	} „ 199,66	„ „ „ „	88/2288
„ „ Białej			
„ „ Strążyska	} „ 114,41	„ „ „ „	9/965
„ „ Uplaz			

Według danych nadesłanych z biura Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Zakopanem, to w roku 1935 stan własności towarzystwa na halach przedstawiał się następująco:

Na terenie gm. Zakopane:	
Strążyska-Białe-Kalatówki	3,77%
Kalatówki parcele gruntowe	24,44 „
Bystre parcele gruntowe	22,2 „
Na terenie gm. Murzasichle:	
hala Gąsienicowa	52,06%
hala i polana Królowa	16,81 „
polana Królowa, parcela gruntowa	40,— „
parcela budowlana na Królowej	46,53 „

⁹⁾ Pięć Stawów ma jeszcze około 120, a Morskie Oko około 80 współwłaścicieli.

łąki na polanie Królowej	93,06 „
łąki na polanie Królowej	33,33 „
hala i polana Kasprowa	24,81 „
łączki na polanie Kasprowej	57,14 „
„ „ „ „ par. grunt.	100,— „
„ „ „ „	33,33 „
„ „ „ „	12,50 „
w Jaworzynce nad Kuźnicami	0,70 „
w Jaworzynce las i Skupiów Uplaz	0,70 „
łączki na polanie Jaworzynka	10,— „
hala Goryczkowa	7,33 „

Na terenie gm. Brzegi:

polana pod Wołoszynem i polana w Roztoce	22,76 „
dolina Pięciu Stawów Polskich, Rozтока i dol.	
Za Mnichem	24,08 „
Morskie Oko, Opalone, Czarny Staw	20,94 „

Ogólna przestrzeń należąca do Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego wynosi około 1000 ha.

Hala Dolinka jest własnością Siedmiu Gmin, należy tu Czarny Dunajec, który ma 43/160, Chocholów 20/160, Witów 17/160, Ciche 39/160, Wróblówka 12/160, Dzianisz 17/160, Podczerwone 12/160, w sumie wszystkie gminy posiadają 66 ha 79 ar. 55 m², a wartość tej hali pod względem użytkowym jest taka sama jak i innych spółek góralskich.

Obok Skarbu Państwa i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, duże przestrzenie powierzchni państwowych posiada zarząd dóbr Uznańskich, który po zniesieniu przymusowego zarządu doprowadza do kultury użytkowej. Posiada ona halę Waksmundzką (część), następnie halę Filipka, Kepy, Wawrzeczkowa, Cyrla, Palenica, Pańszczyca, Gąsienicowa, Królowa, Skupniowa, Jarzábka, Jarczyska, Kasprowa, Jaworzyńska, Goryczkowa i Kondratowa. One to wraz z lasami stanowiły z początkiem 19 wieku własność dworu Szaflarskiego. W lasach jak i na halach (z pewnymi wyjątkami) mieszkańcy wsi Szaflary, Zaskale, Bańska, Biały Dunajec, Gliczarów, Zubsuche, Poronin i Murzasichle mieli prawo wypasania swego bydła i otrzymywania pewnych sortymentów drzewa. Na hali Kondratowej

paśło się od najdawniejszych czasów tylko bydło dworskie, tam górale nie mieli prawa wypasu. Gdy w 1867 r. krajowa komisja, będąca zawsze przyczyną niezgody między dworem a góralami, przystąpiła do uregulowania prawa wypasu, wydzieliła przestrzenie bezdrzewne (hale i polany) i oddała je jako współwłasność (hipoteczną) uprawnionym do paszenia góralom i określając (ocerklowanie) przestrzeń lasu dworskiego, na której współwłaściciele każdej takiej hali i polany mieli prawo paść bydło, tworząc w ten sposób tak zwane „cerkle pastwiskowe”.

Na niektórych halach dwór Uznańskich jest współwłaścicielem hali narówni z góralami, nabywszy w różnych czasach większe lub mniejsze udziały. Gospodarka pastwiskowa z powodu wspólnego władania jest niemożliwą, hale te dziś nie mają wartości, mimo nawet dobrych warunków fizjograficznych. Hala Kondratowa jest wypasana tylko przez bydło dworskie dzięki regulacji służebności w r. 1872.

Na halę Kondratową, która jest wyłączną własnością dworu Uznańskich, składa się:

- 3 ha 36 ar 65 m² łąki
- 110 „ 75 „ 71 „ pastwisk
- 197 „ 74 „ 96 „ hali
- 174 „ 88 „ 11 „ nieużytków oraz
- 33 „ 60 „ innych bezwartościowych kawałków gruntów.

Pod względem użytkowym i uregulowania serwitutowych i dzierżawnych jest w gorszych warunkach niż była Fundacja Kórnicka.

Ordynacja Karola Stefana Habsburga w Żywcu ma duże przestrzenie wprawdzie nie w zwartych kompleksach, ale jest w o tyle szczęśliwszym położeniu od byłej fundacji kórnickiej i zarządu dóbr Uznańskiego, że jest jedynym właścicielem gruntów, taki stan rzeczy może wpłynąć tylko dodatnio na stan zagospodarowania.

Hale należące do Ordynacji arcyksięcia Karola Stefana Habsburga:

		Ilość parcel				ha	ar	m²
pow. Żywiec, gm. Sopotnia W.	hala ks. gr. 244	2	—	30	3			
"	Jodłowiec	3	32	18	61			
" Czernichów	Magórka	4	—	75	27			
"	"	3	—	91	79			
"	Lipowa	1	10	67	81			
" Kamesznica	Gołówka	4	11	74	27			
" Rajcza	Jaworzyna	2	—	79	67			
" Ujsoty	Beskidzin	8	35	42	29			
"	Cicha	3	11	35	94			
" Sopotnia M.	hala ks. gr. 243	1	2	30	80			
" Jordanów	Sędzina	2	5	45	29			
Razem		33	111	91	76			

Rys. 18.

Fot. J. Jarosz.

Hala Długa (Beskid Zachodni), wysokość około 1100 m n. p. m. Łagodnie wznoszące się pastwiska, częściowo kośne. Przeważa tu bliźniczka (*Nardus stricta*) i kostrzewa czerwona (*F. rubra*), poza tym duże przestrzenie borowki (*Vaccinium myrtillus*).

Takby się przedstawiał w krótkości stan użytkowości posiadania hal w bardzo grubych zarysach. W pracy tej chciałem przedstawić na podstawie zebranych przezemnie danych

z ksiąg gruntowych zdeponowanych w urzędach katastralnych, stan obecnego posiadania niektórych najważniejszych hal będących nie tylko w Tatrach i Podtatrzu ale i w zachodnich Beskidach. Na podstawie ich można ocenić faktyczny stan posiadania zarówno górali jak i większej własności. Nie będę zestawiać ile poszczególne rodziny góralskie posiadają przestrzeni w swym posiadaniu, bowiem przekroczyłoby to ramy tej pracy.

Przestrzenie pastwiskowe obecnie użytkowane kurczą się, przyczyną tego jest zalesianie polan leśnych i położonych bli-

Rys. 19.

Fot. J. Jarosz.

Polana Przychybka (Bes. Zach.), około 1000 m n. p. m.
Indywidualnie użytkowana polana jako kośna łąka.

żej granicy lasów, hal przez większą własność, wykupywanie i regulowanie serwitutów. Najgroźniejszym czynnikiem obniżającym wartość pasterniczą hal, to rabunkowa gospodarka spółek góralskich przez nadmierne wypasanie zwłaszcza zбочy, które z natury swego położenia są i tak ubogie w szatę roślinną i podglebie. Tworzące się na wiosnę lawiny i powodzie, zdzierają nawierzchnię urodzajną ziemi, wyłaniają się piargi i usypiska, które z roku na rok się powiększają. Owce szczególnie niszczą poszycie roślinne hal, przez ciągłe wydeptywanie drobnymi raciczkami i skubanie przez cały okres wegetacji, roślinność nie ma kiedy odrosnąć i wzmocnić się — jest to przyczyna ustępowania roślin szlachetnych i pożytecznych, a na ich miejsce zjawiają się zespoły roślin bezwartościowych.

Z poprzednio przytoczonych cyfr, tylko 35% powierzchni leśnej Tatr wolnych jest od wypasu t. zn., że na 65% ogólnej powierzchni leśnej ma prawo paść się według podanego obliczenia przeszło 6 owiec na 1 ha. Zgodnie z danymi, przyjętymi na podstawie doświadczeń uzyskanych na połoninach

Rys. 20.

Fot. J. Jarosz.

Polana Bukowina (Gorce), 1040 m n. p. m. na Klikuszowej zarastająca lasem.

Polana była kiedyś użytkowaną jako ziemia orna, obecnie zarasta lasem świerkowym. Zespół przywrotnika zwyczajnego (*Alchemilletum silvestris*), występują tu trawy takie jak tomka wonna (*A. odoratum*), mietlica zwyczajna (*Agr. vulgaris*), wykłina roczna i łąkowa (*Poa annua*, *P. pratensis*), śmiałek darniowy (*A. caespitosa*), turzyce, motylkowe, koniczyna biała i łąkowa (*Tr. repens*, *Tr. pratense*), złożone i t. d.

wschodnio karpackich, obsada tych ostatnich przy zastosowaniu racjonalnej gospodarki pasterskiej, t. zn. zastosowaniu nawożenia, obsiewu traw pastewnych, melioracji pastwisk, odpowiednio stosowanej kolejności wypasu i t. d. — wyraża się w stosunku 3—4 owce na 1 ha, a więc jest dwukrotnie mniejsza od ilości owiec uprawnionych do wypasu na 1 ha tatrzańskiej powierzchni leśnej. Norma 3 owce na 1 ha odnosiła się jednak do powierzchni pastwiskowej, gdzie wydajność paszy jest co najmniej o 50% większa od wydajności gleby pokrytej drzewostanem. Wreszcie zgodnie z orzeczeniem serwitutowym 1/5

część cerkła czyli t. zw. powierzchnia zagajenia powinna być przez 20 lat wolna od wypasu, co powoduje jeszcze dalsze zagęszczenie bydła na wypasanej powierzchni leśnej.

Przy tych rozmiarach pasterstwa ulec musi zniszczeniu runo leśne lasów tatrzańskich, naloty i sadzonki drzew wrażliwych na ogryzanie (buk, jawor i jodła).

Rys. 21.

Fot. J. Walas.

Łupki wapienne pod Kobylarzem (Tatry) z kępami kostrzewy pstrej (*F. varia*), wyniszczonej przez wypas i deptanie owiec koło kęp.

Gleba i podglebie tatrzańskie, udeptywane racicami bydła i owiec stają się tak twarde i zbite, że tracą nie tylko wszystkie swoje dodatnie dla produkcji leśnej własności fizyczne i chemiczne, ale przestają stanowić ważny czynnik w regulacji ruchu wód, przez zdolności wchłaniania wód opadowych. Zdarte racicami bydła cząstki gleby splukiwane są w doliny, zamieniając stopniowo, ale stale glebę urodzajną na skalne nieużytki.

Ostre racice owiec ranią korzenie drzew, a zwłaszcza płytko zakorzeniającego się świerka, stwarzając drogi infekcji

grzybków pasożytniczych. Wydeptywane z ziemi i obnażane przez racice bydła korzenie świerka zmniejszają coraz bardziej jego odporność na wiatry wywalające. Nadmierny wypas bydła powoduje znaczne obniżenie się górnej granicy lasu, zmieniając naturalny zasięg lasu do granic gospodarczych, uwarunkowanych wypasami, ze szkodą dla produkcji leśnej.

O racjonalnej gospodarce leśnej w tych warunkach mowy być nie może, pozatem ciągle spory pomiędzy wsią i dworem

Rys. 22.

Fot. M. Sokołowski.
Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Hala Białego (Tatry), 1200 m n. p. m.

Pasące się krowy i owce niszczą w lesie przez udeptywanie gleby. Przez ciągle deptanie obnażają się korzenie, na czym cierpi wegetacja drzew.

również nie wpływają dodatnio na współpracę rolniczą w Tatrach.

Na co powinny zwrócić uwagę spółki pastwiskowe? Przede wszystkim przestać rozdrabniać wśród członków rodziny „kawałki” parceli hal i polan. Racjonalne użycie sztucznych

nawozów i nawozów naturalnych przez rozrzucenie t. zw. „łajniaków”. Niszczenie chwastów, zbieranie i usuwanie o ile możliwości kamieni, które posłużyć mogą do budowy zapór tworzących się po wiosennych lawinach i deszczach usypisk i piardzysk na stokach hal. Podsiewanie trawami łatwo aklimatyzu-

Rys. 23.

Fot. J. Jarosz.

Polana Szyja (Bes. Zach.) — rezerwat. Łąka podmokła „młaka”. Są tu reprezentowane z traw mietlica zwykła (*A. vulgaris*), śmiałek darniowy (*Aira caespitosa*), kostrzewa czerwona (*F. rubra*), turzyce (*carex*), skrzypy (*Equisetum*), sit (*Juncus L.*), oset łopianowaty (*Carduus personata Jacq.*), ciemniężca biała (*Veratrum album*) i t. d.

jącymi się i zadarniającymi, przestać koszarować w jednym miejscu zarówno owcami jak i bydłem, ten sposób tylko sprzyja zachwaszczaniu miejsc postoju inwentarza, wyrastają bezwartościowe rośliny w rodzaju szczawiu, pokrzyw i t. d.

Bydło i owce trzymać na noc w budynkach pod dachem, zbierać kał i mocz do zbiorników. Rozcieńczzone wodą odchody wywozić na halę beczkowozami lub rozlewać pompami. Dbać o zbocza hal, nie pozwalać na zbyt energiczne wypasanie zwłaszcza owcami, a dążyć do wypasania rejonowego na sposób bawarski lub alpejski, zarzucić wypasanie przez cały okres we-

getacji na jednej parceli. Trzymać tylko taki inwentarz, który może być wykarmiony bez szkody tak dla niego, jak i roślinności. Spółki powinny organizować kursy i pogadanki z zakresu pasternictwa wysokogórskiego. Przeprowadzać aklimatyzację mieszanek traw i organizację racjonalnej przeróbki mleka.

Rys. 24.

Fot. M. Sokolowski.

Ze zbior. muz. im. Chałubińskiego.

Zachodnie zbocza Skupniowego Uplazu ku dolinie Jaworzynce. Typowy obraz zniszczenia zboczy przez nadmierny wypas i wyręb lasu.

To są najważniejsze postulaty postępowej gospodarki halnej.

A teraz należy się zastanowić, czy w obecnych warunkach hale należące do spółek góralskich mogą być tak wyzyskane, jak tego wymaga organizacja gospodarstw górskich. Na to pytanie można odpowiedzieć — nie. Póki nie zostanie zniesiony system dziedziczenia przestrzeni paśnych przez wszystkich

członków rodziny, a podział unormowany przez prawodawstwo spadkowe, hale na Skalnym Podhalu będą zawsze w zaniedbaniu, z roku na rok wartość ich użytkowa będzie się zmniejszać, co pociągnąć musi za sobą zwiększenie przestrzeni nieużytków w Tatrach.

Racjonalne zagospodarowanie hal, polan i pastwisk podgórskich będzie wówczas możliwe, skoro damy trwałe ramy organizacyjne. Ramy takie mogą dać jedynie spółki pasterskie, w rodzaju spółek, istniejących w województwie Śląskim, względnie spółek pasterskich w Szwajcarii. Konieczne jest zatem jaknajszybsze wydanie odpowiedniej ustawy o spółkach pasterskich. Sprawą samej organizacji pasterstwa tatrzańskiego i jego podniesienia gospodarczego, powinny zająć się organizacje rolnicze.

Musi się nareszcie wyjść z tego chaosu gospodarczego i nie dać sposobności głoszenia opinii przez obcych znawców gospodarki podgórskiej, który jak np. Prof. Spann pisze o halach i o naszej tam gospodarce, krótko a bardzo wymownie — „Dort, gibts nichts zu lernen”.

J. W. P. Inż. Józefowi Kostyrce, Prof. Dr. Prof. Dr. Marianowi i Stanisławowi Sokołowskiemu, Doc. Dr J. Walasowi i T. Zwolińskiemu za łaskawe użyczenie do niniejszej pracy cennych fotografii, a Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie i Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem za wypożyczenie klisz drukarskich, składam na tym miejscu podziękowanie.

Les pâturages, situés au pied des Tatras et du Beskid Zachodni, d'après les données des actes hypothécaires de l'ancien État Autrichien.

Les pâturages, situés dans les vallées des Hautes Tatras, appartiennent aux communes de montagnards. Les pâturages en question sont mal emménagés, c'est pourquoi ils ne suffisent pas pour alimenter le bétail durant l'été. Donc, le bétail doit être alimenté en grande partie aux dépens des vallées forestières et de la forêt elle-même. Cette manière de pâturer le bétail fait devaster les arbrisseaux et les arbustes, croissant

dans la forêt, et elle empêche le repoussement de jeunes fourrés.

L'auteur analyse les conditions de la possession des pâturages d'après les données des actes hypothécaires de l'ancien État Autrichien. Il en résulte que la propriété est parcellée le plus considérablement chez les montagnards des Hautes Tatras; les conditions relatives sont meilleures dans le Beskid Zachodni.

Pour améliorer l'état des pâturages, situés au pied des montagnes, et l'état de l'élevage du bétail — il ne nous reste que l'abolition des servitudes qui permettent de pâturer les bestiaux dans des forêts tatriques et, d'autre part, l'emménagement des pâturages d'après le système suisse.

Piśmiennictwo.

B u j a k T a d e u s z D r. i J a w o r s k i W. L. Dr. Ustawa o sprostowaniu ksiąg gruntowych z materiałami i komentarzem. Kraków 1908. C h a ł u b i ń s k i T. D. Grimmiae Tatrenses. Varsoviae 1882. C u r y ł o J a n D r. i K r z y ż a n o w s k i W i k t o r. Służebność gruntowa w Małopolsce Zachodniej. „Rolnictwo”. T. IV, str. 86-95 r. 1930. G o l o n k a Z y g m u n t: O pewnych możliwościach poprawy gospodarki podgórskiej w Karpatach wschodnich, odb. z Rolnika r. 1935. J a r o s z S t e f a n: Badania geograficzno-leśne w Gorganach. Kraków r. 1935. K ę d z i o r A n d r z e j inż. Dr.: Roboty wodne i melioracyjne w południowej Małopolsce wydane z inicjatywy Sejmu i Wydziału Krajowego. Część IV. Lwów 1932. K r ó l i k o w s k a J.: Dar Zamojskich. „Słowo Polskie” Nr. 102. Lwów r. 1924. K r ó l i k o w s k i J.: Oscypek (szkic monograficzny). Virchy r. 1924. K r ó l i k o w s k i J a n u s z.: Podkarpacie — jako teren gospodarstw pastwiskowo-hodowlanych. „Rolnik” str. 284—286 r. 1925. K r ó l i k o w s k i J.: Na halach Śląska Cieszyńskiego. „Rolnik” str. 634—636 i 666—668 r. 1932. K r ó l i k o w s k i J a n u s z.: Hale polskiego Podtatrza i Beskidów Zachodnich. Gazeta Podhalańska Nr. 2 i 3 r. 1935. K r l. J.: Nieco w sprawie gospodarstw podgórskich. „Rolnik” str. 378—581 r. 1932. K r z e m i e n i e w s k i

Seweryn Dr.: Próby podniesienia uprawy łąk i pastwisk w Tatrach. Roczn. Nauk Rolniczych str. 145—241 r. 1907. Libera A. M. inż.: Pasternictwo w Tatrach Polskich. Przegląd leśniczego r. 1928. Mácha Václav Dr.: Pasternictvi na Slovenku. Praha r. 1925. Mácha Václav Dr.: Pasternictvi v Ceskoslovenske Republice. Praha r. 1926. Hołub-Pancewiczowa Zofia: Osadnictwo pasterskie i wędrowniki w Tatrach i na Podtatrzu. Kraków r. 1931. Radzikowski Stanisław Elias Dr.: Zakopane. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego T. XIV, str. 300—310. Warszawa r. 1895. Dr. St. E-R (Radzikowski Elias Stanisław). Zakopane przed stu laty. Lwów r. 1901. Ralski Edward: Hale i łąki Pilska w Beskidzie Zachodnim. Kraków r. 1930. Smólski Stanisław inż.: Zagadnienie służebności w Tatrach w związku z organizacją Tatrzańskiego Parku Narodowego (na prawach rękopisu). Sokołowski Marian Dr.: Szata roślinna Tatr Polskich. Zakopane r. 1935. Sokołowski Stanisław: Las tatrzański. Zakopane r. 1936. Spann J.: Alpwirtschaft. Fresing r. 1923. Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B., Stecki K., Sokołowski M. Die Pflanzenassoziationen des Tatra-Gebirges, Cracovie, 1927. Twardzicki T.: Pierwsze próby „halowania” czyli wypasu na halach żeńskiej młodzieży zarodowej bydła czerwonego — polskiego, w r. 1935, odb. „Rolnik”. Lwów r. 1936. Włodek Jan Prof. Dr.: Jak naprawić gospodarkę na łąkach i pastwiskach górskich Kraków r. 1927. Włodek Jan: W sprawie włościańskiego zagospodarowania pastwisk gminnych w woj. Krakowskim. „Rolnictwo” T. IV. str. 35—51 r. 1930. Żmuda Józef Antoni: Łąki i hale w Tatrach i próby podniesienia ich uprawy. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego. T. XXIII, str. 6—20. Zakopane r. 1912. Kataster gruntowy w świetle cyfr rzeczywistości. Nakł. Centr. Stow. Państw. Inżynierów Mierniczych we Lwowie r. 1933.

(Z Zakładu Hodowli Szczegółowej i Żywienia Zwierząt Domowych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie).

Biblioteka Śląska w Katowicach

Id: 0030000501176

II 275787

18. Bobrowski Tadeusz: O współzależności między wagą żywą owiec merynosowych czesankowych, a wagą czystej wełny (Przegląd Hodowlany), 1929.
19. Rostafiński Jan: L'influence des conditions naturelles sur les méthodes de l'élevage (Referat XIV Międzynarodowego Kongresu Rolniczego w Bukareszcie), 1929.
20. Rostafiński Jan: Metody prac hodowlanych w Finlandii (Przegląd Hodowlany), 1928.
21. Rostafiński Jan: Niemiecka hodowla powojenna (Gazeta Rolnicza), 1929.
22. Rostafiński Jan: Ludwik Henryk Bojanus. (Studjum w Księdze pamiątkowej ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniw. Wileńskiego), Wilno, 1929.
23. Rostafiński Jan: Polska hodowla w świetle cyfr. Na PWK. monografia, Poznań, 1929.
24. Rostafiński Jan: L'élevage des animaux domestiques, (Odbitka z Agriculture polonaise), Warszawa, 1929.
25. Szumowski Paweł: Określenie rzeczywistej wartości użytkowej krów mlecznych (Przegląd Hodowlany), 1930.
26. Rostafiński Jan: Rola cukru w odżywianiu zwierząt (Gazeta Cukrownicza), Warszawa, 1930.
27. Szumowski Paweł: O wartości biologicznej białka (Przegląd Hodowlany), 1930.
28. Królikowski Janusz: Zależność metod Gerbera, Hoyberga i Morsina od kwasoty czynnej (Ph) (Tygodnik Mleczarski), Poznań, 1931.
29. Królikowski Janusz: Oznaczenie wody, tłuszczu i „surowej” kazeiny w maśle (Tygodnik mleczarski), Poznań, 1931.
30. Rostafiński Jan: L'allevamento del bestiamo rosso in Polonia, (Wyd. Izby handl. polsko-italskiej), Warszawa, 1931.
31. Rostafiński Jan: Dobór i selekcja trzody chlewnej na podstawie użytkowości (Przegląd Hodowlany), 1931.
32. Rostafiński Jan: Que nous apprennent les recherches génétiques et statistiques sur l'hérédité du lait et de la graisse chez le bétail (Referat XV Międzynarodowego Kongresu Rolniczego w Pradze), 1931.
33. Rostafiński Jan: Metody prac król. węgierskiego Instytutu wełnoznawczego w Budapeszcie (Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych), Poznań, 1931.
34. Dubiski Józef i Królikowski Janusz: Układanie norm dla krów mlecznych. Wydż. Koła Rolników S. G. G. W. 1932.
35. Szumowski Paweł: Wyniki badań statystycznych nad dziedzicznością u bydła mlecznego. (Przegląd Hodowlany, No. 9), 1932.
36. Rostafiński Jan i Thuguttówna Wanda: Cukier dla koni roboczych (Gazeta Rolnicza No. 38, 39), 1932.
37. Rostafiński Jan: Samozagrzewanie się słomy jako środek lepszego wyzyskiwania jej składników przez krowy dojne. (Gazeta Rolnicza, No. 51, 52), 1932.
38. Królikowski Janusz: Gruczoł mleczny w różnych fa-

- zach rozwojowych w oświeceniu nauki nowoczesnej. (Przegląd Hodowlany, No. 1), 1933.
39. S z u m o w s k i P a w e ł: O t. zw. liniach czyli prądach krwi w hodowli bydła mlecznego. (Przegląd Hodowlany, No. 7—8), 1933.
 40. R o s t a f i ń s k i J a n: Pięćdziesiąt lat pracy w hodowli bydła czerwonego polskiego. (Przegląd Hodowlany, No. 3), 1933.
 41. R o s t a f i ń s k i J a n: Hodowla bydła czerwonego na terenie związku w Cieszyńcu. (Przegląd Hodowlany, 1933).
 42. S z u m o w s k i P a w e ł i J a s t r z e b o w s k i Z.: Przyczynek do studiów nad geograficznym rozmieszczeniem ras zwierząt domowych w Polsce. (Kwartalnik Statystyczny, Warszawa, 1933).
 43. R o s t a f i ń s k i J a n: Próba systematyki małych bowidów Europy. Rozprawy biologiczne. T. XI. Lwów, 1933).
 44. S z u m o w s k i P a w e ł: Sól kuchenna w przemianie materii i żywieniu inwentarza żywego (Rozpr. biologiczne. T. XI. 1933).
 45. R o s t a f i ń s k i J a n: L'influence de l'affouragement sur la qualité du lait (Congrès International d'Agriculture — Budapest 1934 i Przegląd Hodowlany, Warszawa, No. 7, 1934).
 46. R o s t a f i ń s k i J a n: Wapń i fosfor w pożywieniu przeżuwańca (Gazeta Rolnicza, No. 31 — 34, 1934).
 47. R o s t a f i ń s k i J a n: Przyczynek do systematyki kopalnych bowidów *Bos frontosus ferus* N. Sp. (Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych. T. XXXIII. 1934).
 48. I l n i c k i A., K i s z k i e l J. i K r ó l i k o w s k i J.: Obozy na obszarze miasta stołecznego Warszawy (Zdrowie Publiczne No. 6, 1935).
 49. K r ó l i k o w s k i J a n u s z: Hale polskiego Podtatrza i Beskidów Zachodnich (Gazeta Podhalańska No. 2 i 3, 1935).
 50. K r ó l i k o w s k i J a n u s z: Praktyczny odciągacz cieczy. (Przemysł chemiczny No. 4, 1935).
 51. K r ó l i k o w s k i J a n u s z: Aparat do sączenia i przemywania oraz wskaźnik dla określenia charakteru przesączy w metodzie Lōrentza oznaczania P_2O_5 (Uprawa roślin i nawożenie No. 4, 1935).
 52. S z u m o w s k i P a w e ł: Bydło czerwone polskie w świetle genealogiczno-genetycznych badań ksiąg rodowodowych, 1936).
 53. K r ó l i k o w s k i J a n u s z: Próby stwierdzenia zależności wielkości woreczka żółciowego od płci świń (łoszki i wieprzki) (Pamiętnik I Zjazdu naukowego rolniczo-leśnego w Poznaniu 1936 roku).
 54. S z u m o w s k i P a w e ł i C z e r n i e w s k i J e r z y: Badania nad wartością surowych skór różnych ras bydła w Polsce. Rolnictwo 1936.